

**WAR AND PEACE IN THE CAUCASUS:
RUSSIA'S TROUBLED FRONTIER**

Vicken Cheterian, (London: Hurst Publishers Ltd., 2008), 395 pages,
Paperback, \$15.99 ISBN: 978-1-85065-987-7

Doç. Dr. Mehmet DİKKAYA
Kars Kafkas Üniversitesi

Kafkasya, Sovyet sonrası dönemde uluslararası ekonomi-politik açısından en tartışmalı bölgelerden birisi olma ünvanını halen korumaktadır. Balkanlar veya Orta Doğu'da var olan müzmin sorunlar bir şekilde bir mecraya doğru ilerleme eğilimi gösterirken, Kafkasya kendine has sorunları ile yaşamaya devam etmektedir. Bölgede her an çıkabilecek sıcak bir hareketlilik beklentisi bu sorunların varlığını doğrulamaktadır. Bu sorunlar bölgesel, teritoryal ve tarihsel nitelikler taşımaktadır.

Soğuk Savaş sonrasında, bu bölge ile uluslararası kamuoyunun yakından ilgilenmesini sağlayan temel olgu Hazar enerji kaynakları olmuştur. Dağlık Karabağ bölgesinin statüsü ekseninde ortaya çıkan Ermenistan-Azerbaycan çatışması ile Çeçen-Rus Savaşı, Kafkasya'nın kronik çözüm bekleyen sorunları arasında iken Güney Osetya'ya Gürcü birliklerinin girmesini müteakip Rusya'nın müdahalesi ile sonuçlanan Ağustos 2008 olayları bölgeyi yeniden dünya gündemine taşımıştır.

Buna paralel olarak uluslararası tansiyon ve trafiğin hızlı bir şekilde arttığı görülmüş ve bu çatışmanın dünya barışını bile tehdit etme ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu bölgeyi bu kadar önemli hale getiren nedir? Halen varlığını sürdüren ve potansiyel olarak her an yeniden gerçekleşme ihtimali taşıyan bütün bölgesel çatışma alanları etrafında Kafkasya toplumları nasıl bir mantıksal arka plana sahiptirler? Toplumların tarihsel hafızası ile güncel çatışma alanları arasında bir bağ kurulabilir mi? Son olarak, neden bu çatışma bölgeleri Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya ve Çeçenistan bağlamında daha fazla yoğunlaşmaktadır?

Vicken Cheterian, 1990'larda, yani bölgesel çatışmaların kızgın olduğu dönemde Kafkasya'da uzun süre gazetecilik yapmış ve Sovyet dönemini de yaşamış bir entellektüel olarak yukarıdaki soruların cevaplarını bu kitapta aramaya çalışmaktadır. Aslında bu sorular, 1990'lardaki bağımsızlığı izleyen yıllarda ortaya çıkan çatışma dönemlerinde sürekli gündemde olmuştur. Hem bölge halklarının tarihsel arka planı ile ilgili karşılaştırmalı bir analiz yapabilmesi, hem de bölgeyi iyi bilen birisi olması yönüyle Cheterian'ın kitabı, Kafkasya'daki çatışma bölgelerinin anlaşılması açısından oldukça öğreticidir.

Gerçekten, Rusya'nın Kafkasya stratejisi belirginliğini korurken, Ağustos 2008'de Rus-Gürcü Savaşı başladığında dünya kamuoyu Kafkasya'nın "dondurulmuş çatışma alanları'na yeniden yönelme ihtiyacı hissetmiştir. Yazar da bu çatışma bölgelerinin her birine özel olarak değinerek ve aralarındaki bağlantıları kurmayı da ihmal etmeyerek çizmeye çalıştığı büyük resim ekseninde bölgesel bir analiz yapmaya çalışmıştır.

İlk olarak, 1990'larda Sovyet sonrası coğrafyada siyasal yıkım ve inşa süreçlerinin eş anlı olarak başladığı üzerine vurgu yapmaktadır. Bu durumun, her iki açıdan bütünlük etkileri olduğu söylenebilir. Yazarın bu dönemde vurgu yaptığı temel çatışma alanları, Dağlık Karabağ ekseninde ortaya çıkan Ermenistan-Azerbaycan savaşı, Abhazya ve Güney Osetya'nın Gürcistan'dan bağımsızlık talepleri, ve dünya kamuoyunun daha çok bildiği Rus-Çeçen savaşı olarak belirlenmiştir.

Kafkasya'daki çatışma alanlarını anlamada "tarihi psikolojik fenomen" anahtar bir rol üstlenmiştir. Totaliteryen bir sistem olarak Sovyet sistemi çöktükten sonra Kafkasya halkları kendi tarihsel argümanlarını serbestçe inşa etmeye ve tarihlerini oluşturmaya başlamışlardır. Bu dönemde Gerek Kafkasya'nın bağımsız ülkeleri olarak Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan, gerekse otonom bölgeler olarak Abhazya, Güney Osetya ve Çeçenistan ulusal kimliklerini yeniden biçimlendirmeye çalışmışlardır. Bu biçimlendirme döneminde, kimliklerin belirlenmesi ve ulusal tarihi olayların yorumlanmasında yeni liderlere sahip olmuşlardır. Bu yeni liderlerin temel endişesi ise, ekonomik ve sosyal problemlerle mücadele etmekten ziyade, hakim oldukları toprakların sınırlarını belirlemek ve kesinleştirmek olmuştur. Bu sınırların korunması ve uzun süredir (Sovyet döneminde) rahatça ifade edilemeyen tarihsel tezlerin hayata geçmesi de bu liderlerin öncelikleri arasına girmiştir.

Cheterian'ın temel argümanı, Sovyet sonrası liderlerin entelektüel geçmişlerinin bölgesel çatışmaları etkileme potansiyeline sahip olduğudur. Bu dönemde, bölgedeki liderlerin büyük çoğunluğunun ülkelerinin ünlü aydınları arasında olduklarının altını ısrarla çizmektedir. Çünkü ülkelerin tarihçileri kendi tarihsel tezlerini kanıtlamak için çalışırken, geçmişteki olayların günümüze taşınmasının çatışma sonucunu doğurması normal bir sonuç olmuştur. Bu bağlamda, yeni liderlerin ve ayrınların bölgesel çatışma alanlarına yönelik bakış açıları, bilimsel ve objektif olma yerine genellikle ideolojik olmuştur.

Tarihsel bakış açısı, bu çatışmalar dönemini yaşayan halkları, uzun süredir birlikte yaşadıkları diğer insanlardan farklılaştırmaya itmiştir. Bu yapay bir ayırımdır kuşkusuz ve "bölgeye sonradan gelenler ile yerliler" arasında ayrımcılık yapmayı gerektirmektedir. Bir coğrafi sınır içerisinde "biz ve ötekiler" tartışmasının başlaması, Sovyet sonrası jeo-politik bir boşluğun var olması ile birleşince bölgesel çatışmalar kaçınılmaz hale gelmiştir. Kafkasya'da hemen hemen her çatışmanın zihinsel arka planında bulunan ve toprak çatışmalarını tetikleyen bu yapay "yerli-yabancı" ayırımının görmezden geldiği bir gerçek vardır ve hiç sorgulanmamıştır. Bu da bölgedeki "en yeni ve en fazla yabancı" halkın Ruslar olduğudur.

Cheterian tarafından ileri sürülen bir diğer bakış açısı, 1990'lardaki çatışmaların yayılma etkisine (spill-over effect) sahip olduğudur. Gerçekten Ermenistan-Azerbaycan savaşı, Gürcülerle Abhazlar ve Osetler arasındaki çatışmalar ile Rus-Çeçen savaşı birbirini izleyen yıllarda ortaya çıkmıştır.

Yazar aynı zamanda Sovyet sonrası dönem açısından, Rusya'nın "böl ve yönet" tarzı politikalarının bölge açısından geçerliliği konusunun büyük oranda abartıldığını ileri sürmektedir. Ona göre, Rusya ne bölgesel çatışmaların bir kaynağı, ne de destekleyicisidir. Buna rağmen, bölgenin ortak Sovyet geçmişi düşünüldüğünde, eski Sovyetler Birliği'nin bir devamı olarak ve yönetici konumda olması yönüyle özellikle 1950'lerin ortalarına kadar şimdiki bölgesel çatışmaların tarihsel zeminin ortaya çıkmasında Rusya'nın etkili olmadığı iddia edilemez. Yazar sadece bölgesel çatışmaların zemininin oluşmasında Stalin ölünceye kadar Rus-Sovyet etkisinin altını çizmektedir.

Kitap, yazarının savaşa tanıklık etmiş ve savaş öncesi ve sonrasında gözlemlerde bulunmuş birisi olması nedeniyle Karabağ sorununun oldukça ayrıntılı bir arka planını sunmaktadır. Bu bağlamda Azeri ve Ermeni toplumunun tarihsel olarak Karabağ'ı kendi toprakları olarak hangi tezlerle benimsediklerinin karşılaştırmasını yapmaktadır. Buna ek olarak Gürcistan'ın Osetya ve Abhazya ile yaşadığı toprak tartışmaları bağlamında, bu ülkedeki ulus-devlet inşası ve bu inşa sürecinin ülkedeki otonom bölgeler üzerindeki etkilerini ayrıntılı olarak incelemektedir.

Yazarın ayrıntılı olarak üzerinde durduğu diğer bir konu, Azerbaycan'ın üretim paylaşımı anlaşmaları yaptığı 1994'teki "Yüzyılın Anlaşması" ekseninde petrolün jeo-politik öneminin bölgesel çatışmaların anlaşılmasında anahtar bir role sahip olduğudur. Bu anlaşma ile Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı faaliyete geçmiş, onu Güney Kafkasya doğalgaz boru hattı izlemiş ve ilave projeler tartışılmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerin ABD öncülüğünde ve Rusya ile İran'ı dışlayan bir çizgide gerçekleşmiş olmasının bölgesel etkileri üzerinde durulmaktadır. Yazar, şayet Kafkasya'da bölgesel çatışmalar çözümsüz kalmaya devam ederse etnik temelli tartışmaların yerini bu kez petrol savaşlarının alabileceğine dikkat çekmektedir.

Ona göre, bölgesel problemlerin ortaya çıkmasında dışarıdaki oyuncuların büyük bir etkisi olmadığı için, bölgesel çatışma zemininin kaybolmasında Rusya ve Avrupa Birliği'nin ortak diplomatik girişimleri önemli olacaktır.

Cheterian'ın kitabı, donmuş çatışmaların tarihsel arka planına ilişkin oldukça ayrıntılı analiz ve karşılaştırmalar içermekte ve bölgesel çatışmalara ilişkin göremediklerimizi ya da görmek istemediklerimizi anlamaya dönük farklı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Kafkasya'daki çatışma alanlarına yönelik olarak konumuz ne olursa olsun, Kafkasya Savaşları hakkında iyi bir başucu yapıt olma özelliğini taşımaktadır.